

Settlement of Nomads and Its Consequences Among Laks- Speaking Tribes in the First Pahlavi Period

Siavash Gholipour^{*}, Jalil Karimi^{}**

Hadis Alsadat Mousavi^{*}**

Abstract

This research examines the process of settlement of nomads and its consequences among the Laks -speaking tribes of the Middle Zagros. The research method is descriptive and analytical, and the data collection techniques are document review and interviews. The research findings show that: Lak people were nomadic and had a tribal system during the Qajar era.. During the reign of Reza Shah, various reforms were carried out, such as agricultural development, industrial development, road development, bureaucracy expansion, and settlement of nomads in the Middle Zagros. Lak-speaking tribes contribution to these reforms was the construction of the Khorramabad-Harsin highway and settlement of nomads, the latter of which was carried out in a peremptory and bloody manner. This policy began in 1923 and ended in 1933, causing the decline of the nomadic lifestyle and the loss of livestock. After Shahrivar 1941, they returned to nomadic life, but gradually realized that the era of this way of life was over. In general, the settlement of nomads, along with the mountainous geography of Lak-speaking tribes, caused an “uneven modernization” in the Middle Zagros.. Since then, the underdeveloped state of Laks-speaking tribes has remained stable, and its most important consequence is emigration.

Keywords: nomadic settlement, development, nomadism, Lak, uneven modernization.

^{*} Associate Professor of Sociology, Razi University, Kermanshah, Iran (Corresponding Author),
sgholipoor@razi.ac.ir

^{**} Associate Professor of Sociology, Razi University, Kermanshah, Iran, J.karimi@razi.ac.ir

^{***} Master of Sociology, Razi University, Kermanshah, Iran, hadis.mosavi9697@gmail.Com

Date received: 05/04/2025, Date of acceptance: 04/08/2025

Introduction

The first Pahlavi government could not tolerate the centrifugal nature of the tribes and seriously decided to destroy them. The settlement of nomads was one of the authoritarian policies of the first Pahlavi government to pave the way for centralization and end the tribal monarchy system of the tribes in Iran. Although there was general agreement between the government, the sedentary (urban and rural) and the interested governments in the Iranian market to implement this policy; However, the data in this article show that the necessary grounds and arrangements for implementing this policy were not provided and the settlement of nomads was a forced, unplanned policy with unfortunate consequences.

Materials & Methods

The research method is descriptive and analytical, and the data collection techniques are document review and interviews. The documents used in this article include: archival documents of the National Library, travelogues, books, reports, and articles. Another technique is interviewing, which was conducted with 10 elderly people of the Lak tribe. The data were analyzed through data organization.

Discussion & Results

The Lak were nomadic during the Qajar era and had a tribal system. They lived in the middle Zagros Mountains and the surrounding plains. In Pahlavi period like other parts of the country, various reforms were carried out in the Middle Zagros, such as agricultural development, industrial development, road development, bureaucracy expansion, and settlement of nomads. Laks-speaking tribes share of these reforms was the construction of the Khorramabad-Harsin road and settlement of nomads. The resistance of the tribes to the settlement policy was not the same, and some accepted it more easily than others. The acceptance of the tribes depended on their familiarity with sedentism. Laks-speaking tribes was less familiar with sedentism, and it was natural for them to resist the settlement policy. It was expected that the Iranian government would provide the grounds for a desire for sedentarization through land allocation and training in agricultural techniques and skills, along with knowledge and skills in construction, in a long-term program, but this was not the case. The Iranian army marched into Laks-speaking tribes to settle the nomads from 1927 to 1933 or implemented this policy by military force. This method of implementation reflected the government's haste and lack of planning.

Conclusion

The settlement of nomads in Laks-speaking tribes was arbitrary and bloody. It has various consequences. **First, the decline of the nomadic way of life and the failure to replace it with a new way of life:** By forcibly settling the nomads and suppressing them, Reza Shah dealt a heavy blow to the nomadic economy, and brought this way of life to an end. The nomads who were forced to settle did not have sufficient facilities to care for their livestock, and most of these livestock perished in the cold of winter. With the death of their livestock or their reduction in numbers, the newly settled nomads became extremely poor and turned to jobs such as selling firewood and charcoal. Although the government provided them with 'khalese lands' in some areas, they were unable to achieve the necessary productivity until several decades later due to their lack of sufficient familiarity with the agricultural way of life and the skills associated with it. **Second, the incompatibility with settlement and the emergence of new forms of resistance:** The government's unbridled violence prevented the Laks from considering economic opportunities for settlement. The government's efforts to force them into agriculture failed.

The Laks were unable to confront the government and gradually fell into historical isolation. **Third, the unsuccessful attempt to save nomadism:** After the fall of the government, most Lak tribes returned to nomadism. The created environment was not the same for everyone. Large livestock farmers returned to nomadic life with power. Medium livestock farmers had an intermediate status and, in addition to nomadism, they had a penchant for sedentarism. Small livestock farmers became sedentarist in the villages. The return to nomadism created the conditions for underdevelopment, because nomadism was inherently contradictory to development. This process, called "delayed sedentarism" caused people to return to a subsistence economy and become familiar with agricultural and industrial development later. **Fourth, uneven development in the Middle Zagros:** Reza Shah's reforms caused regional inequality. The ancient Qasr-Shirin-Kermanshah-Tehran road was reopened. Various bureaucratic organizations were established in Kermanshah, Khorramabad and Borujerd. Throughout the entire period, Laks-speaking tribes did not benefit from authoritarian modernization and also lost its mode of production. The government's confrontation was so oppressive that the Lak people lagged behind the modernization processes for several decades. Since then, the underdeveloped state of Laks-speaking tribe has remained stable, and its most

important consequence is emigration. There has been a massive population movement from the land of the Laks to other parts of the country, especially Tehran, Karaj, Shahriar, Kermanshah, and Khorramabad.

Bibliography

- Azkiya, Mustafa; Ghafari, Gholamreza (2017), Rural Development with Emphasis on Rural Society of Iran, Tehran: Ney. [In Persian]
- Stark, Faria (2015), A Journey to the Land of Alamut, Lorestan and Ilam, translated by Ali Mohammad Saki, Tehran: Elmi. [In Persian]
- Afshar Naderi, Nader (1968), Population and Identity Card of Kohgiluyeh Tribes, Nomadic Group, Institute of Social Studies and Research, Report No. 8, Tehran: University of Tehran. [In Persian]
- Amanollahi Baharvand, Sekandar (1991), Lor Tribe (A Study on the Ethnic Continuity and Geographical Dispersion of the Lers in Iran). Tehran: Agah Publications. [In Persian]
- Amanollahi Baharvand, Sekandar (1991), Nomadism in Iran: A Study on Nomads and Tribes, Tehran: Agah Publications. [In Persian]
- Amir-Ahmadi, Ahmad (1994), Documents of the First Lieutenant General of Iran, edited by Sirous Saadvandian, Tehran: Institute for Research and Cultural Studies. [In Persian]
- Behboudi, Hedayat (2006), Daily Diary of Contemporary History of Iran, Tehran: Institute of Political Studies and Research. [In Persian]
- Bayat, Kaveh (2005), Lorestan Operations (Documents of Lieutenant General Shah Bakhti), Tehran: Shiraz Publications. [In Persian]
- Hatami, Omid Ali (2009), Molke Delgir; Memories of the Exile of the Lor Nomads from Lorestan to Khorasan, Khorramabad: Shapour Khast Publications. [In Persian]
- Hasani, Ataullah (2023), Historical Genealogy of the Baghdadi Shahson Tribe (Cultural-Cultural), Second Edition, Tehran: Shahid Beheshti University. [In Persian]
- Rashidian, Hedayatollah (2002), Khorramabad in the Transition of Human Geography, Khorramabad: Aflak. [In Persian]
- Rezaeian, Ali (2023), A Hundred Years of Life, Delfan: Qharihe Publications. [In Persian]
- Sultani, Mohammad Ali (1955), Historical Geography and Detailed History of Kermanshahs: Tribes and Clans of Kermanshahs, Tehran: Soha. [in Persian]
- Sodagar, Mohammad Reza (1978), Study of Land Reforms, Tehran: Pazand. [In Persian]
- Sodagar, Mohammad Reza (1930), Growth of Capitalist Relations in Iran (Transitional Stage 1925-1961), Tehran: Yazand. [In Persian]
- Alavi Kia, Mohammad Ali and Rostami Goran, Mohsen (2005), History of Modern Education in Kermanshah (1278-1332), Kermanshah: Taq Bostan. [In Persian]

267 Abstract

- Gholipour, Siavash and Gholipour, Mohsen (2023), *House and Territory in the Kakavand Tribe*, Tehran: Tehran University Press. [In Persian]
- Karandish, Javad (2018), *The First Pahlavi and the Nomadic Question* (Persian, Bakhtiari, Qashqai, Khamseh, Arab Khuzestan, etc.) (1921-1925): A Study in the Political Role of the Great Nomads of Southern Iran. Translated by Mohammad Javaher Kalam, Tehran: Alam. [In Persian]
- Cronin, Stephanie (2018), *The Pahlavi Army and Government*. Translated by Gholamreza Ali Babai, Tehran: Khojaste. [In Persian]
- Golestaneh, Mohammad Amin (1977), *Majmal al-Tawarikh*, edited by Modarres Razavi, Tehran: University of Tehran. [In Persian]
- Lambton, Anne Catherine (1983), *Owner and Farmer in Iran*, translated by Manouchehr Amiri, Tehran: Scientific and Cultural Publications. [In Persian]
- Marshall, Catherine & Rossman, Kretschmann (1982), *Qualitative Research Methods*. Translated by Ali Parsaian. Seyyed Mohammad Arabi, Tehran: Cultural Research Office. [In Persian]
- McDowell, David (2002), *Contemporary Kurdish History*, translated by Ebrahim Younesi, Tehran: Paniz. [In Persian]
- Najafzadeh Ghobadi, Omid Ali (2016), *Anthropology of the Lak Ethnic*, Tehran: Vajegan. [In Persian]
- Valizadeh Mojezi, Mohammad Reza (2003), *History of Lorestan in the Pahlavi Period*, Tehran: Horofieh Publications. [In Persian]
- Estvar, Majid; Vatmani, Herman (2024), "The Nomadic settlement Policy and State-Building in the First Pahlavi Dynasty: A Case Study of Iranian Kurdistan in 1304-1320", *Socio-Political Studies in Iranian History and Culture*, Vol. 2, No. 2, 244-231. [In Persian]
- Amanollahi Baharvand, Sekander (2004), "The Decline of Nomadism in Iran: The Sedentary Settlement of Tribes and Nomads", *Quarterly Journal of National Studies*, No. 17, 155-184. [In Persian]
- Pour Bakhtiar, Ghaffar (2007), "Reza Shah and the Plan of Forced Settlement of Bakhtiari Nomads (A Document-Based Research)", *Miskawayh*, Vol. 2, No. 8, 33-53. [In Persian]
- Tanhaei, H. A.; Shiri, Akhtar and Shiri, Tahmoorth (2018), "Nomad Settlement and Changing Social Stratification in Iran during the Reza Shah Era", *Quarterly Journal of Geography (Regional Planning)*, Vol. 8, No. 4, 209-195. [In Persian]
- Jamshidiha, Gholamreza and Gholipour, Siavash (2009), "Modernity and Suicide of Women and Girls of the Lak Tribe", *Review of Social Issues of Iran*, Vol. 1, No. 1, 10-79. [In Persian]
- Dehghannejad, Morteza; Zarepour Babak (2021), "An Analysis of the Settlement Policy of the First Pahlavi State in the Qashqai Tribe", *Quarterly Journal of Scientific Research on History*, Vol. 57, No. 49, 38-19. [In Persian]
- Zargarinejad, Gholamhossein; Seyedkhani, Hedayat and Foruzesh, Sina (2021), "Cultural Consequences of Settlement Policy in the Life of Tribes and Nomads in the First Pahlavi Era", *Quarterly Journal of Scientific Research on History*, Vol. 16, No. 63, 393-414. [In Persian]

- Salah, Mehdi; Nemati, Mohammad Ali (2016), "Consequences of the Settlement Plan of Nomads on the Social, Economic and Cultural Life of Lorestan (1302-1312 AH)", *Historical Researches of Iran and Islam*, Vol. 10, No. 19, 145-170. [In Persian]
- Alem, Mohammad Reza; Moradi, Afrooz (2018), "Analysis of the Process and Results of the Nomadic Settlement Policy in the Mamsani Tribes during the Reza Shah Era", *Al-Zahra University's Scientific and Research Quarterly Journal of Islamic and Iranian History*, Vol. 29, No. 41, 71-89. [In Persian]
- Gholami, Shahram; Gholipour, Siavash (2024), "Political System and Nomadic Life in Iran: From the Rise of the Afshars to the Fall of the Qajars", *Historical Studies*, Vol. 16, No.2, 1-20. [In Persian]
- Gholami, Shahram (2014), "The Global Economic System and Import-Substitution Industrialization in the Reza Shah Period: Goals and Consequences", *Historical Sciences Research*, Vol. 6, No. 1, 104-85. [In Persian]
- Gholipour, Siavash, (2017), "Spatial Organization of Kermanshah City in the First Pahlavi Period", *Iranian Anthropological Research*, Vol. 7, No. 1, 51-71. [In Persian]
- Gholipour, Siavash (2021a), "Nomadism in the Middle Zagros in the Qajar Period", *Sociological Studies*, Vol. 28, No. 2, 157-183.
- Gholipour, Siavash (2021), "The Rise and Decline of Kermanshah Bazaar in the Thirteenth Century", *Iranian Journal of Sociology*, vol. 22, no. 1, 28-3. [In Persian]
- Gholipour, Siavash (2023), "Explanation of Cultural Commonalities in the Middle Zagros", *New Research in Islamic Humanities Studies*, vol. 2, no. 4, 165-187. [In Persian]
- Motalbi, Motalbi (2023), "Roads and Road Construction (Shuseh) in Kurdish Areas; Goals and Formation Processes (1304-1320)", *Bi-Quarterly Journal of Research on Economic History of Iran*, Vol. 12, No. 2, 240-255. [In Persian]
- Mir, Nasser (1998), "The Mir Family in Exile", *Lorestan studies*, Nos. 3 and 4. [In Persian]
- Naqibzadeh, Ahmad (1990), "Culture, Politics and International Relations", *Journal of Foreign Affairs*, vol. 14, no. 1, 167-186. [In Persian]
- Yari, Siavash; Karami, Shayan (2010), "The Role of Economic Factors in the Settlement of Nomads in Western Iran (1320-1300 AH)", *Bi-Quarterly Journal of Research on the Economic History of Iran*, vol. 9, no. 2, 217-238. [In Persian]
- Yousefifar, Shahram; Keshavarz, Mohammad and Moradi Khalaj, Mohammad Mehdi (2019), "The Settlement Process of the Shahsavns of the Moghan Plain during the Reza Shah Period", *History of Iran*, Vol. 2, No. 12, 19-1. [In Persian]
- Floor, W. (2018), *Agriculture in Qajar Iran*. Mage Publisher.
- Sheil, L. M., (1845), *Glimpse of Life and Manners in Persia*. London.
- Sāzmān-e Asnād va Ketābkāneh-e Mellī-ye Iran (Ārshīv-e Mellī). Document number: 240/26401
- Sāzmān-e Asnād va Ketābkāneh-e Mellī-ye Iran (Ārshīv-e Mellī). Document number: 370/10957
- Sāzmān-e Asnād va Ketābkāneh-e Mellī-ye Iran (Ārshīv-e Mellī). Document number: 370/164
- Sāzmān-e Asnād va Ketābkāneh-e Mellī-ye Iran (Ārshīv-e Mellī). Document number: 230/4243

اسکان عشایر و پیامدهای آن در میان ایل‌های لک‌زبان در دوره پهلوی اول

سیاوش قلی‌پور*

جلیل کریمی**، حدیث السادات موسوی***

چکیده

این پژوهش به بررسی فرایند اسکان عشایر و پیامدهای آن در میان ایل‌های لک زبان زاگرس می‌پردازد. روش پژوهش توصیفی و تحلیلی است و فنون گردآوری داده‌ها بررسی اسناد و مصاحبه است. یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد: لک‌ها از دوره قاجار در کوهستان‌های زاگرس میانی کوچ‌نشین بودند. در دوره رضاشاه اصلاحات گوناگونی مانند توسعه کشاورزی، توسعه صنعتی، توسعه راه‌ها، گسترش دیوان‌سالاری و اسکان عشایر در زاگرس میانی انجام گرفت. سهم مناطق لک‌زبان از این اصلاحات، احداث جاده شوسه خرم‌آباد - هرسین و اسکان عشایر بود که مورد اخیر به نحوی آمرانه و خونبار اجرا شد. این سیاست از سال ۱۳۰۲ شروع و در سال ۱۳۱۲ پایان یافت و سبب زوال شیوه زیست کوچ‌نشینی و تلف شدن دام‌ها شد. لک‌ها برای درمان‌ماندن از دست نیروهای ارتش، به نقاط صعب‌العبور پناه بردند و نوعی فرهنگ مقاومت را بنا نهادند. به‌طور کلی اسکان عشایر به همراه جغرافیای کوهستانی مناطق لک‌زبان سبب «مدرنیزاسیون ناموزون» در زاگرس میانی شد. کردها و لر‌ها در مقایسه با لک‌ها سازگاری بیشتری با شرایط جدید پیدا کردند و در دهه‌های پس از آن وضعیت به‌مراتب بهتری داشتند. از آن زمان تا اکنون وضعیت توسعه‌نیافتگی مناطق لک‌زبان همچنان باقی مانده و مهم‌ترین پیامد آن مهاجرفرستی است.

* دانشیار گروه جامعه‌شناسی، دانشگاه رازی، کرمانشاه، ایران (نویسنده مسئول)، sgholipoor@razi.ac.ir

** دانشیار گروه جامعه‌شناسی، دانشگاه رازی، کرمانشاه، ایران، J.karimi@razi.ac.ir

*** کارشناسی ارشد جامعه‌شناسی، دانشگاه رازی، کرمانشاه، ایران، hadis.mosavi9697@gmail.com

تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۰۱/۱۶، تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۵/۱۳

کلیدواژه‌ها: اسکان عشایر، توسعه، کوچ‌نشینی، لک، مدرنیزاسیون ناموزون.

۱. مقدمه و بیان مسئله

در جنگ ایران و روسیه، کشور ایران به طور جدی با غرب مواجه شد و حاکمان دریافتند که غرب در تمام ارکان سیاسی، نظامی، حقوقی و اجتماعی با دیگر مهاجمان متفاوت است. به همین دلیل اصلاح قشون در دستور کار قرار گرفت. پس از آن امیرکبیر و سپهسالار نیز سعی کردند اصلاحات گسترده‌ای را در کشور انجام دهند. این اصلاحات در اواخر حکومت قاجار به صورت انقلاب مشروطیت نمایان شد. انقلابیون به دنبال کاهش قدرت سلطان، حذف تیول، حقوق زنان و کاهش قدرت ایل‌ها بودند. خواسته آخر یا همان اسکان عشایر در دوران قاجار محقق نشد تا اینکه دولت پهلوی آن را اجرا کرد. حکومت در ابتدا برنامه‌هایی برای اسکان عشایر داشت، اما در برخی نقاط اجرا نشد و سرانجام به زور متوسل شد. این پدیده یکی از مهم‌ترین سیاست‌های از بالا بود که دولت اجرا کرد. اسکان عشایر شیوه زیست هزارساله را منسوخ کرد و پیامدهای بسیاری به جای گذاشت. این سیاست برای مناطقی که کاملاً کوچ‌نشین بودند به مراتب سخت‌تر از جاهایی بود که کوچ‌نشینو یکجانشین بودند. زیرا گروه اخیر تجربه یکجانشینی یا آشنایی لازم با آن را داشتند و راحت‌تر توانستند اسکان پیدا کنند. در زاگرس میانی فرایند اسکان برای برخی ایل‌ها از زمان صفویه فراهم شد. ایل زنگنه به دلیل حضور در مناصب سیاسی دوران صفویه، افشاریه، زندیه و قاجاریه چنین شرایطی داشت (نک: قلی‌پور، ۱۴۰۰: ۱۷۵). در کردستان به خاطر قحطی و خشک‌سالی ۱۲۷۵ خورشیدی و در نتیجه آسیب‌پذیری بیشتر کوچ‌نشینان در برابر یکجانشینان، از شمار آنها کاسته شد؛ «به طوری که در اواسط سده سیزدهم شمار کوچ‌نشینان از حدود ۳۴ درصد به ۲۵ درصد کاهش یافت» (غلامی و قلی‌پور، ۱۴۰۳: ۱۴). افزون بر این، بسیاری از کوچ‌نشینان روی آوردن به کشاورزی تجاری مانند تنباکو و توتون را با صرفه‌تر دیدند. در حدود سال ۱۲۷۹

مُکری‌ها به دو بخش تقسیم شدند. یک بخش حشم‌دار و یک بخش یکجانشین. گروه اخیر، نه تنها یکجانشین شده بودند؛ بلکه به زحمت از خاستگاه و منشأ عشیره‌ای خود آگاه بودند. در نتیجه، رؤسای عشایر نه تنها به روستاهای مشاع قبیله‌ای دست انداختند؛ بلکه درصد به دست آوردن روستاهایی در بیرون از منطقه قبیله‌ای برآمدند (مک‌داول، ۱۳۸۱: ۴۳).

ایل‌های کرمانشاه مانند گوران، کلهر، جاف به طور هم زمان کوچ نشین و به یکجانشین بودند و با هر دو شیوه زیست آشنا بودند (قلی‌پور، ۱۴۰۰ الف). اسکان عشایر برای اینان چندان دشوار نبود. برخی نقاط دیگر زاگرس میانی به‌ویژه پشتکوه و پیشکوه غالباً کوچ‌نشین بودند و سنت‌های پایداری در این زمینه داشتند. ایل‌های لک نیز که در پیشکوه و بخشی از کرمانشاهان بودند غالباً کوچ‌نشین بودند (استارک، ۱۳۶۴؛ شل ۱۸۴۵) و آشنایی کمتری با یکجانشینی داشتند؛ بنابراین پذیرش اسکان عشایر برایشان به‌مراتب سخت‌تر بود. لک‌ها به‌مانند لرها و ترکمن‌ها به‌راحتی تن به این سیاست ندادند و تاریخ خونباری را در این مقطع از تاریخ رقم زدند که تا دهه‌های بعد تأثیرات جبران‌ناپذیر به همراه داشت؛ بنابراین پژوهش حاضر تلاش می‌کند به سؤالات زیر پاسخ دهد: ۱. سازوکار اسکان عشایر در سرزمین لک‌ها چگونه بود؟ ۲. اسکان عشایر چه پیامدهایی برای لک‌ها به همراه داشت؟

۲. روش پژوهش

روش این پژوهش توصیفی تحلیلی است و جامعه هدف جغرافیای قوم لک است که در زاگرس میانی قرار دارد. این منطقه که از استان همدان تا استان ایلام را در برمی‌گیرد، از شمال محدود است به استان همدان که تقریباً یک‌ششم از خاک این استان را دربر می‌گیرد؛ از سمت جنوب به جلگه دزفول و کبیر کوه در استان ایلام ختم می‌شود و بیش از چهل درصد خاک ایلام را در برمی‌گیرد؛ از سمت غرب به استان کرمانشاه محدود می‌شود و یک‌سوم از خاک این استان را اشغال می‌کند؛ از سمت شرق به استان لرستان محدود می‌شود و ۶۵ درصد از جمعیت استان لرستان را لک‌ها تشکیل می‌دهند (امان‌اللهی بهاروند، ۱۳۷۰: ۸۵). برای گردآوری داده‌ها از شیوه‌های بررسی کتب و اسناد و نیز مصاحبه استفاده شده است. اسناد مورد استفاده در این مقاله عبارت‌اند از: اسناد آرشیوی کتابخانه ملی، سفرنامه‌ها، کتاب‌ها، گزارش‌ها و مقالات. در مصاحبه نیز با ۱۰ نفر از سالمندان قوم لک مصاحبه به عمل آمد. برخی از این مصاحبه‌ها در سالیان گذشته انجام شده بود.

جدول ۱. ویژگی‌های مصاحبه‌شوندگان

ردیف	نام	طایفه	سن در زمان مصاحبه	سال انجام زمان مصاحبه
۱	میرزا جعفر	کاکاوند	۹۰	۱۴۰۰
۲	زهره	اولاد قباد	۸۱	۱۳۷۳
۳	خاور	کاکاوند	۸۱	۱۳۹۵
۴	ناصر	ترکاشوند	۸۵	۱۳۹۸
۵	ناز بانو	ایوتوند	۹۳	۱۴۰۳
۶	مهرعلی	بیرانوند	۹۷	۱۴۰۰
۷	گل ملک	نور عالی	۶۳	۱۴۰۰
۸	کرم رضا	عثمانوند	۸۹	۱۳۹۹
۹	باباعلی	اولاد قباد	۷۴	۱۳۷۰
۱۰	کرم	داجیوند	۹۰	۱۴۰۲

(اطلاع‌رسان‌ها)

فنون تجزیه و تحلیل در روش کیفی فرایندی پیچیده و وقت‌گیر است در پژوهش حاضر باتوجه به موضوع از روش پنج مرحله‌ای مارشال و راسمن (۱۳۸۱: ۱۵۷) در تجزیه و تحلیل داده‌ها استفاده شد. ۱. سازماندهی داده‌ها ۲. طبقه‌بندی داده‌ها، موضوع‌های اصلی و الگوها ۳. آزمون فرضیه باتوجه به داده‌ها ۴. جستجو برای توجیه‌های مختلف این داده‌ها ۵. نوشتن و تهیه گزارش.

۳. پیشینه پژوهش

استوار و وطمانی (۱۴۰۳) در پژوهش «سیاست تخته‌قاپوی عشایر و دولت‌سازی پهلوی اول مطالعه موردی کردستان ایران (۱۳۲۰-۱۳۰۴)» نشان می‌دهد که اجرای سیاست اسکان عشایر در دوره پهلوی اول از یک سو، موجب خلع سلاح و کاهش قدرت ایلات و عشایر و شکل‌گیری حکومتی متمرکز و مقتدر در کردستان شد و از سوی دیگر، اقدامات خشونت‌بار علیه ایلات و عشایر، دولت‌گریزی مردم کردستان را تشدید نمود. یاری و کرمی (۱۴۰۰) در مقاله «نقش عوامل اقتصادی در اسکان عشایر غرب ایران (۱۳۲۰-۱۳۰۰ش)» نشان می‌دهد که ایجاد محدودیت‌های شدید بر کوچ‌نشینی و ارائه تسهیلات کشاورزی

رایگان، عمده‌ترین راهبردهای اجرایی دولت برای اجرای برنامه اسکان بود. فروپاشی نظام ایلی، تغییر هویت عشایری، چپاول سازمانی، رواج کارمزدی و ارتقا طبقه اجتماعی عشایر از جمله عمده‌ترین پیامدهای برنامه اسکان عشایر در غرب ایران بود. زرگری‌نژاد و همکاران (۱۴۰۰) در پژوهش «پیامدهای فرهنگی سیاست اسکان، در زندگی ایلات و عشایر عصر پهلوی اول» نشان می‌دهد که سیاست اسکان عشایر باعث نابودی و فراموشی بسیاری از مؤلفه‌های فرهنگی ایلات و عشایر از جمله صنایع دستی شد. به وجود آورنده نوعی فرهنگ مقاومت در بین مردمان ایل گشت که نشانه‌های آن، در فرهنگ فولکلور مردم عشایر به‌ویژه اشعار محلی قابل مشاهده است. همچنین سبب بهبود شاخص‌های انسانی در زندگی عشایر، از جمله سوادآموزی و ایجاد مدارس عشایری شد. دهقان‌نژاد و زیلاب‌پور (۱۴۰۰) در پژوهشی تحت عنوان «تحلیلی بر سیاست اسکان دولت پهلوی اول در ایل قشقایی» نشان دادند که پس از شهریور بسیاری از قشقایی‌های اسکان شده به دلیل ناآشنایی با کشاورزی به زندگی ایلی بازگشتند؛ اما در این مدت بامرگ و میراحشام روبرو شدند. آشنا نبودن به امر کشاورزی و روحیه ایلیاتی قشقایی‌ها و زورگویی و رشوه‌خواری نظامی‌ها از دیگر عوامل بازگشت قشقایی‌ها به زندگی ایلی بودند.

علم و مرادی (۱۳۹۷) در پژوهش «تحلیل روند و نتایج سیاست اسکان عشایر در ایلات ممسنی در دوره رضاشاه» نشان دادند که اسکان عشایر به دلیل عدم بسترسازی فرهنگی و اقتصادی، استفاده از عنصر اجبار جهت اجرای برنامه، استقرار ایلات در مکان‌های نامطلوب، عدم به‌کارگیری عوامل اجرایی مناسب پس از اسکان و به تبع آن زیان اقتصاد عشایری با موفقیت چندانی همراه نشد. تنهایی و همکاران (۱۳۹۷) در پژوهش «اسکان عشایر و تغییر قشربندی اجتماعی در ایران عصر رضاشاه» نشان دادند که حکومت، استراتژی اسکان و خلع سلاح عشایر بازور و خشونت انجام داد و تمهیداتی مانند همراه کردن روشنفکران، پرداخت مزایا به عشایر برای اسکان، معافیت از مالیات اغنام و احشام، معافیت از مالیات مزروعی، آموزش اصول را در نظر گرفت که منجر به افزایش جمعیت روستایی، تنوع اقشار روستایی و گسترش مالکان نیمه فئودال شد.

صلاح و نعمتی (۱۳۹۵) «پیامدهای طرح اسکان عشایر بر حیات اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی لرستان (۱۳۰۲ تا ۱۳۱۲ش)» نشان دادند که پیامد اسکان عشایر در میان ایل‌های لر، برهم خوردن ساختارهای اجتماعی، تضعیف پایگاه اجتماعی رؤسای ایل تغییر در شیوه معیشت و تغییرات جمعیتی بود. علاوه بر این، نهادهای مدرنی مانند آموزش و قضاوت نیز

پا گرفتند. یوسفی فر و همکاران (۱۳۹۸) در مقاله «فرایند اسکان شاهسون‌های دشت مغان در دوره رضاشاه» که واگذاری اراضی دولتی آذربایجان، ایجاد کانال‌های آبیاری، تأسیس مدارس فلاحی، حذف مالیات علف‌چر و ایجاد پست‌های امنیه از عوامل اصلی اسکان در دشت مغان و نواحی مجاور بودند. حسنی (۱۴۰۲) در کتاب «تبارشناسی تاریخی اتحادیه ایل شاهسون بغدادی (طایفه‌ای - فرهنگی)» به شناخت نحوه شکل‌گیری و هویت‌یابی اتحادیه (ایل شاهسون بغدادی) پس از اسکان عشایری می‌پردازد. این اتحادیه از ترکان، مغولان، لک‌ها، لر‌ها و اعراب تشکیل شد و پس از اسکان هویت سیاسی خود را از دست داد. اما تعلق هویت اجتماعی ایلات کماکان باقی ماند بود. آنان با وجود تفاوت‌های مذهبی، زبانی و قومی فضای اندیشه‌ای مشترکی را حفظ کردند. پوربختیار (۱۳۸۶) در پژوهشی تحت عنوان «رضاشاه و طرح اسکان اجباری عشایر بختیاری (پژوهشی مبتنی بر اسناد)» نشان داد که حکومت به کمک ارتش و با استقرار نیروهای نظامی در گذرگاه‌های مالرو عشایر بختیاری، توانست عده‌ای از بختیاری‌ها را به اجبار اسکان دهد؛ اما عشایر بختیاری در مقابل طرح اسکان اجباری مقاومت نشان دادند. دولت رضاشاه آنان را به‌زور وادار به ساخت روستاهای جدید کرد و دسته‌هایی از ایشان را به یاری ارتش از چهارمحال بختیاری به خوزستان انتقال داد. آنان پس از سقوط رضاشاه روستاهای تازه احداث شده را تخریب کردند و بار دیگر به زندگی کوچ‌نشینی بازگشتند.

پژوهش حاضر نیز در راستای مطالعات گذشته سعی دارد که پیامدهای اسکان عشایر در مناطق ایل‌های لک‌زبان را بررسی کند. جامعه هدف این پژوهش متفاوت است. علاوه بر این، سعی دارد به پیامد متفاوتی مانند توسعه ناموزون اشاره کند که در مطالعات پیشین به آن پرداخته نشده است.

۴. یافته‌های پژوهش

۱.۴ شیوه زیست لک‌ها تا آغاز اسکان عشایر

لک‌ها در دوره قاجار غالباً کوچ‌نشینو دارای سازمان ایلی بودند. قلمرو کوچ آن‌ها سیال و گسترده بود. ارتفاعات گرین، الوند، پراو، سفیدکوه گرمسیر و کوه‌دشت، سر طره‌ان، دره صیمره، قلعه‌سبزی، ماژین و بخش‌هایی از پشتکوه سردسیر آنان بود (نک: قلی‌پور، ۱۴۰۰ الف). افشار نادری (۱۳۴۷: ۱۶۰۷) هفت ویژگی را برای ایل‌ها معرفی می‌کند که در میان

لک‌ها وجود داشت. ۱. فرهنگ، تاریخ، زبان و سرزمین مشترک داشتن ۲. نیای مشترک داشتن ۳. دارای سازمان ایلی بودن ۴. اقتصاد غالب دامداری ۵. کوچ ۶. احساس تعلق به ایل ۷. بهره‌گیری از سیاه‌چادر. هر سال دو بار از گرمسیر به سردسیر و بالعکس حرکت می‌کردند. اکثر ایل‌ها هم‌زمان صاحب مرتع و زمین کشاورزی بودند. کشاورزی به صورت ابتدایی و صرفاً برای برآورد نیازهای یک‌ساله خانوار بود. فصل پاییز هنگام کوچ ایل به سمت گرمسیر، برخی از افراد خانواده در سردسیر (بیلاق) باقی می‌ماندند تا زمین‌ها را کشت کنند که به آن «کشت پاییزه» می‌گفتند. دیگر افراد خانواده به فرمان ایلخان برای کوچ طولی آماده می‌شدند و در روزهای خوش‌یمن با کوچ ایل به سمت گرمسیر حرکت می‌کردند و به مدت یک الی دو ماه در حرکت بودند. طولانی‌بودن این سفر بستگی مرتع و فاصله گرمسیر و سردسیر داشت.

جدول ۲. ایلات لک در سده سیزدهم خورشیدی

ایل	تعداد خانوار	ایل	تعداد خانوار
بیرانوند	۶۰۰	سلسله	طوایف زیاد
کاکاوند	۲۰۰۰	موسی وند	۲۵۰
شیخ وند	۷۰۰	کولیوند	نامشخص
عثمان وند	۱۸۰۰	شاهی وند	نامشخص
یوسف وند	نامشخص	میربگ	نامشخص
گراوند	۱۵۰۰	زند	۱۵۰۰
ایوت وند	نامشخص	قوزی وند	۱۵۰۰
جلیلووند	۶۰۰	هداوند	۱۰۰۰
حسنوند	۱۵۰۰	جلالوند	۱۵۰۰
ترکاشوند و جمور	۱۲۰۰	بالاوند و بیژوند	۱۸۰۰
نانکلیوند	۷۰۰	احمدوند و پایروند	۷۵۰
زوله	۲۵۰	زهره وند و غیاثوند	۱۵۰۰
حبیوند	۱۵۰۰	دلفان	۱۲۰۰۰
باجلان	نامشخص	زیروند	۱۰۰

منبع: لیدی شل ۱۸۴۵: ۳۹۷، ۴۰۲-۴۰۱.

بر اساس داده‌های جدول ۲ ایل‌های زیادی در سرزمین لک‌ها زندگی می‌کردند که علاوه بر شیوه زیست مشترک، زبان و اشتراکات فرهنگی زیادی داشتند. نظام اجتماعی در این مناطق بر مبنای ایل، طایفه، تیره، هوز و مال بود. هر ایل از چند طایفه، هر طایفه از چندین تیره و هر تیره از چند هوز و هر هوز از چند مال تشکیل شده بود. اینان برای عبور از سردسیر به سمت گرمسیر از مسیرهای طولانی، پریچ‌وخم به نام «ایل راه» عبور می‌کردند (نک به قلی‌پور، ۱۴۰۲: ۱۷۳-۱۷۶). خانه آنان سیاه‌چادر بود که مدام در مسیر ایل‌راه‌ها جابه‌جا می‌شد. پس از پشتکوه، ایل‌های لک کمترین سکونت‌گاه روستایی و شهری داشتند؛ بنابراین هیچ نشانه‌ای از مداخله در طبیعت و توسعه در قلمرو این ایل‌ها وجود نداشت. ایل‌های لک به‌مانند دیگر ایل‌ها همواره به‌مثابه نیروی اجتماعی اثرگذاری محسوب می‌شدند (قلی‌پور، ۱۴۰۰ الف: ۱۷۱-۱۷۳). زندگی سیال، نظام خویشاوندی گسترده و عصبیت بالا افراد درون ایل‌های لک را بسیار به‌هم‌وابسته کرده بود. مالیات دام ۲ درصد بود و رئیس در ازای آن وظیفه دفاع از قلمرو، حکمیت میان اعضا و تقسیم مرتع را بر عهده داشت (نک: قلی‌پور ۱۴۰۰ الف: ۱۶۹)؛ بنابراین نظام ایلی در میان لک‌ها برای اعضا بهره‌کشی بالایی نداشت. افزون بر دو مورد یاد شده، هر خانواده ایلی برای دفاع از دام و تهدیدهای بیرونی مسلح بود و به‌ازای هر پنج نفر یک نفر نظامی محسوب می‌شد.

۲.۴ اصلاحات رضاشاه در زاگرس میانی

در دوره رضاشاه اصلاحات گوناگونی در زاگرس میانی صورت گرفت که می‌توان به موارد زیر اشاره کرد. توسعه کشاورزی، توسعه صنعتی، ایجاد راه، گسترش دیوان‌سالاری و اسکان عشایر.

۱.۲.۴ توسعه کشاورزی: توسعه کشاورزی در دستور کار حکومت پهلوی اول قرار گرفت؛ اما همه کشور سهم یکسانی از این سیاست نداشتند. برای مثال، در زاگرس میانی این سیاست در «املاک اختصاصی» اجرا شد و بخش عظیمی از قلمرو مناطق لک‌نشین از آن بی‌بهره بود. «املاک هارون‌آباد (شاه‌آباد) و توابع، آمله (گیلان‌غرب) و توابع، ایوان، سومار، آسمان‌آباد، شیروان چرداول، قصر شیرین، گاور و کفرآور به مالکیت رضاشاه درآمدند» (سند شماره ۲۴۰/۲۶۴۰۱) و به‌صورت یکپارچه تحت‌نظر «اداره املاک اختصاصی» اداره می‌شدند. در املاک اختصاصی دو اتفاق مهم رخ داد نخست، بهره مالکانه جای شیوه مزارعه را گرفت. این موضوع سبب شد که استثمار کمتر صورت گیرد و کشاورزان این منطقه به

لحاظ اقتصادی ارتقا پیدا کنند. استارک (۱۳۶۶: ۲۰۶) در سال ۱۳۰۷ در ایوان غرب می‌نویسد: «سهم دولت به یک‌سو نهاده می‌شد و سهم دهقانان با کیسه‌هایی بر پشت گاو و جهت انبارکردن در زیر زمین حمل می‌شد. عده‌ای مشغول حفر زمین برای انبار بودند» دوم، بهبود و ارتقای تکنولوژی‌های کشاورزی بود. سال ۱۳۱۲ کارخانه قند شاه‌آباد، کارخانه قند بیستون و سیلوی ذخیره گندم در شمال شرقی شهر کرمانشاه ساخته شد. دو مدرسه کشاورزی در هارون‌آباد و ایوان تأسیس شد و شیوه‌های نوین کشاورزی را آموزش دادند. «احداث کانال آبیاری، ایجاد سد، حفر چاه‌های عمیق و نیمه‌عمیق، احداث قنوات، استخدام میر آب و توسعه و بهسازی شبکه آبیاری صورت پذیرفت» (ساکما، شماره سند: ۳۷۰/۱۰۹۵۷؛ کرمی و رحمانیان، ۱۳۹۷: ۱۰۲). ادوات کشاورزی جدید بکار گرفته شد و به‌جای گندم و جو، کشت چغندر، پنبه، خشخاش، لوبیای سفید، کرچک، توتون، کنجد در دستور کار قرار گرفت. «کارخانه قند با ظرفیت ۴۰.۰۰۰ تن شروع به کارکرد و تا فاصله زیادی از اراضی را به کشت چغندر اختصاص داد» (ساکما، شماره سند: ۲۳۰/۴۲۴۳). کاربرد تکنولوژی‌های جدید بهره‌وری را بالا برد و کشاورزان این اراضی به‌رغم مالک نبودن موقعیت اقتصادی بهتری پیدا کردند. بخش زیادی از املاک مناطق لکنشین به دلیل کوهستانی بودن در فرایند توسعه قرار نگرفت و اینکه جنگ حکومت و ایلات در میان لک‌ها راده حکومت در املاک حاصلخیز را متفی کرد.

۲.۲.۴ توسعه صنعتی: توسعه صنعتی در دوره پهلوی اول بر صنایع مصرفی کشاورزی مانند قند، شکر و نساجی متمرکز بود (نک: غلامی، ۱۳۹۳). باتوجه به مناسبات بین‌المللی و ویژه تورم جهانی، ایران برای جلوگیری از خروج ارز و برآوردن نیاز داخلی و اشتغال به ایجاد صنایع مصرفی کشاورزی مبادرت ورزید. هدف از ایجاد این صنایع جلوگیری از واردات و ایجاد بازار مصرف داخلی بود. نخستین کارخانه نساجی در سال ۱۳۰۴ تأسیس شد. کارخانه قند شاه‌آباد در سال ۱۳۱۲، در املاک رضاشاه تأسیس شد و تا شعاع ۱۰۰ کیلومتر زمین‌های اطراف کارخانه به کشت چغندر اختصاص یافت (ساکما، شماره سند: ۱۶۴ / ۳۷۰؛ کرمی و رحمانیان، ۱۳۹۷: ۹۸). علاوه بر صنایع مصرفی کشاورزی، سال ۱۳۱۰ در کرمانشاه پالایشگاه نفت (مشهور به کمپانی) تأسیس شد (قلی‌پور، ۱۳۹۶: ۵۸). علاوه بر کارخانه قند برای اولین بار از تراکتور در کشاورزی استفاده شد. «تعداد تراکتورهای به‌کاررفته در کرمانشاه ۷۶۷ دستگاه بود که پس از مازندران با تعداد ۱۸۵۸ دستگاه در رتبه دوم قرار داشت» (سوداگر، ۱۳۵۷: ۱۳۹). با اینکه غرب کرمانشاه از

مزایای توسعه صنایع مصرفی کشاورزی بهره‌مند شد؛ اما مناطق لک‌زبانکه در مجاورت آن قرار داشت بی‌بهره ماند.

۳.۲.۴ توسعه راه‌ها: راه‌ها همواره مهم‌ترین زیرساخت برای کنترل، برقراری نظم و شکوفایی اقتصادی هستند. یکی از مشکلات عمده قاجارها نداشتن راه‌ها و پل‌های مناسب برای کنترل و رونق بازرگانی بود (نک: قلی‌پور، ۱۴۰۰ ب: ۳-۲۸). حکومت پهلوی اول برای کنترل و سرکوب مخالفان و توسعه بازرگانی راه‌سازی را در دستور کار خویش قرارداد (نک: مطلبی ۱۴۰۲: ۲۴۰-۲۵۵). طول راه‌های کشور در یک دوره ۱۵ ساله ده برابر شد و از ۲۴۰۰ کیلومتر در سال ۱۳۰۵ شمسی، به بیش از ۲۴۰۰۰ کیلومتر در سال ۱۳۲۰ رسید و مجموع وسایل نقلیه از ۱۲۰۰ در سال ۱۳۰۰ به ۳۱۰۰۰ در سال ۱۳۲۴ رسید. راه‌آهن دولتی ایران با هزینه ۳۰ میلیون پوند و از محل مالیات‌های دولتی در این دوره ساخته شد (سوداگر، ۱۳۶۹: ۲۷۱). راه‌های ارتباطی در مناطق زاگرس میانی تا آغاز سلطنت پهلوی (مالرو) و «ایلراه» بودند. تنها مسیر پرتردد بغداد - قصر شیرین - کرمانشاه - تهران بود که در اواخر قاجار بخشی از آن چرخ رو و در دوره پهلوی کاملاً چرخ رو شد. در همین دوره راه‌های اصلی و فرعی زیادی احداث شدند. سهم مناطق لک‌نشین «احداث جاده کرمانشاه - هرسین - خرم‌آباد بود که در سال ۱۳۰۶ شروع و در سال ۱۳۱۲ به بهره‌برداری رسید و این مسیر را ۱۰۰ کیلومتر کوتاه‌تر کرد» (مطلبی، ۱۴۰۲: ۲۵۱). زیرا پیش از آن جاده خرم‌آباد به کرمانشاه از مسیر ملایر و همدان می‌گذشت. «احداث راه تأثیر زیادی بر کنترل ایلات توسط دولت داشت» (امیراحمدی، ۱۳۷۳: ۲۳۱)؛ بنابراین، این راه با اهداف نظامی و سرکوب ایل‌ها ساخته شد و نتوانست نقش اقتصادی مفیدی ایفا کند به همین خاطر تا سال ۱۳۸۱ مسیر نورآباد و هرسین آسفالت نبود. راه‌های زیادی نیز در پیشکوه ساخته شد که خارج از قلمرو لک‌ها بود. پیشکوه به دلیل جاده اهواز - تهران در مسیر ارتباطات داخلی قرار گرفت. شهرهایی مانند اصفهان، شیراز، تبریز، تهران و... محل تردد صنعتگران و بازرگانان بودند در حالی که قلمرو لرها از مسیر بازرگانی خارج شده بود. هرچند مسیرهایی برای ارتباط با مناطق مرکزی در لرستان ایجاد شد؛ اما برآمده از نیاز طبیعی این منطقه نبود، بلکه به‌عنوان حلقه‌ای ارتباطی جاده شمال - جنوب عمل می‌کرد خوزستان تحت تسلط شیخ خزعل بود و رضاشاه برای سرکوب او باید از سرزمین لرها عبور می‌کرد.

۴.۲.۴ گسترش دیوان‌سالاری: در شهرهای کرمانشاه، خرم‌آباد و بروجرد دیوان‌سالاری مدرن اولیه پا گرفت. نهاد آموزش در شکل مدرن آن در قالب مدارس گوناگونی ساخته شد

(برای آگاهی از تعداد و نوع این مدارس در کرمانشاه نک: علوی کیا و رستمی گوران، ۱۳۸۴). علاوه بر آموزش، ارتش مدرن جای قشون را گرفت. در جنوب شرقی شهر کرمانشاه تأسیسات نظامی پا گرفت و در خرم‌آباد پادگان نظامی ساخته شد. در حوزه قضایی نیز به جای محاکم شرع و محاکم عرف، نظام قضایی مدرن ساخته شد. سال ۱۳۱۴ «محکمه مختلط منحل و دادگاه‌های مدرن تشکیل شد. اولین دادگاه خرم‌آباد به ریاست آقای تهامی تأسیس و در حدنصاب قانون به دعاوی مردم رسیدگی می‌کرد» (رشیدیان، ۱۳۸۱: ۱۵۱-۱۵۰).

۵.۲.۴ اسکان عشایر: قدرت ایل‌ها همواره تهدیدی برای حکومت‌ها بود. پادشاهان و سلاطین سلسله‌های گوناگون بارها تلاش کردند که با اسکان و جابه‌جایی از قدرت آن‌ها بکاهند صفویان همواره با قزلباش‌ها درگیر بودند. افشاریه بارها مبادرت به جابه‌جایی ایل‌ها کردند (گلستانه، ۱۳۵۶). کریم‌خان زند برای حمایت از حکومت ایل‌های زاگرس مرکزی را به شیراز کوچاند. در دوره قاجار نیز چندین بار بحث یکجانشین شدن عشایر مطرح شد (نک: غلامی و قلی‌پور ۱۴۰۳). در اواخر قاجار حکومت مرکزی ضعیف شد و ایل‌ها نیز مداخلات خود را فزونی بخشیدند. «آن‌ها در قلمرو خود خودمختار شدند و خودسرانه از بازرگانان عوارض می‌گرفتند. مالیات پرداخت نمی‌کردند» (فلور، ۲۰۱۸). در دوران پرهیز و مرج انقلاب مشروطه تا پایان جنگ جهانی اول هرج و مرج کشور را فراگرفت. ایل‌ها نقش مهمی در ناامنی و غارت شهریان داشتند (نک: سلطانی، ۱۳۷۴). این وضعیت برخی اقشار اجتماعی مانند شهریان، بازرگانان، اصناف، کشاورزان و روشنفکران را خواستار اسکان عشایر کرد. افزودن بر این «به دلیل نا امن کردن راه‌های بازرگانی و زیست ساده مانعی برای گردش سرمایه و مالیه جهانی بودند.» (امان‌اللهی، ۱۳۶۰: ۲۳۶). با سرکار آمدن حکومت پهلوی، این خواسته عمومی با مهم‌ترین ویژگی دولت - ملت مدرن که همانا تمرکزگرایی است هم‌راستا شد. رضاشاه تصمیم به تضعیف کوچ‌نشینان و یکجانشین کردن آن‌ها گرفت تا امنیت دولت را فراهم سازد.

۳.۴ اسکان عشایر در میان ایل‌های لک

اسکان عشایر فرایند پیچیده‌ای بود و چندین وزارتخانه به‌طورجدیدرگیر آن شدند. حکومت در محل زندگی کوچ‌نشینان پاسگاه‌های شش نفره برای نظارت بر آن دایر کرد. اسکان عشایر را طی فرایند چندمرحله‌ای اجرا کرد: ۱. خلع سلاح ۲. خدمت اجباری در ارتش ۳.

تعویض چادرها ۴. تغییر لباس ۵. برکناری سران ایلات ۶. تبعید برخی ایلات ۷. یکجانشینی اجباری ۸. جابه‌جایی قدرت از کوچ‌نشینان به نهادهای دولتی.

۱.۳.۴ خلع سلاح: ماهیت زندگی کوچ‌نشینان، ایجاب می‌کند که آن‌ها برای دفاع از خود و دام‌هایشان در مقابل جانوران درنده و نیز به‌منظور جلوگیری از دستبرد دزدان، خود را مسلح کنند. خانوارهای عشایر مسلح بودند و تفنگ به جزو لاینفک زندگی آنان تبدیل شده بود. ترانه‌های فولکور در مورد تفنگ مانند «تفنگ دردت و جونم» بیانگر جایگاه رفیع سلاح در میان آنان است. برنامه خلع سلاح کوچ‌نشینان به‌منظور تضعیف آن‌ها صورت گرفت. «خلع سلاح عشایر پیش‌درآمد اسکان عشایر بود. حکومت سال ۱۳۰۱ عشایر شاهسون، ۱۳۰۲ عشایر شاهسون و لرستان، ۱۳۰۳ عشایر بلوچ، لرستان، شیخ خزعل و ترکمن‌ها، ۱۳۰۴ اعراب، ترکمن‌ها و لرهای پشت‌کوه، ۱۳۰۵ لرستان و کردستان را خلع سلاح کرد» (کرونین، ۱۳۷۷: ۳۱۱). خلع سلاح به‌مرور و با توسل به زور بود و هزینه سنگین جانی و مالی به‌همراه داشت. لک‌ها به‌مانند لرها تمایلی به کنار گذاشتن اسلحه و رها کردن کوچ‌نشینی نداشتند. ازین رو ارتش برای سرکوب اجباری به منطقه غرب لشکرکشی کرد. سپهبد امیراحمدی با نیروهای نظامی در سال ۱۳۰۲ ش، به‌طرف خرم‌آباد حرکت کرد. جنگ میان ایل‌ها و حکومت چندین سال طول کشید. در تنگ زاهد شیر جنگ خونین بین بیرانوندها و نیروهای نظامی در گرفت که نتیجه آن کشتار طرفین بود. در این جنگ پس از ۲۵ سال نیروهای حکومتی وارد خرم‌آباد شدند. ۱۳۰۳ بیرانوندها به لشکر غرب حمله کردند و تلفات زیادی بر جای گذاشت.

اوایل پاییز ۱۳۰۶ هنگ‌های نظامی با مسلسل و دیگر اسلحه‌های خودکار و تپاچه‌ها از آسمان در حمله‌ای موسوم به «سرطرها» به سرزمین لک‌ها یورش بردند که تا عید آن سال تداوم داشت. ایل‌های کاکاوند، بالاوند، اولادقباد، نورعالی، عثمانوند و جالوند در گرمسیر خود که نزدیک هُلِیلان، کوه‌دشت و صیمره [صیمره] بود، در تیررس حمله قرار گرفتند. سوم آذر و ۲۲ دی‌ماه منطقه هُلِیلان، قلعه کوه‌دشت و صیمره بارها بمباران شد. ششم دی‌ماه در نبردی خونین زردلانی‌ها را خلع سلاح کردند. اولادقبادی‌ها را در تنگ تیر به مسلسل بستند، بیژنوندی‌ها را در کنار صیمره غارت کردند (بیات، ۱۳۷۳: ۲۸۴-۲۰۱).

وحشت عمومی در زاگرس میانی حاکم شد و هر روزه جنگ و گریز میان ماموران حکومتی و کوچ‌نشینان ادامه داشت. نیروهای نظامی، طوایف را با نام اشرار، غارت، اعدام

و نابود کردند. این مواجهه بدون تمهیدات لازم بود و «هیچ مطالعه دقیقی درباره امکان اسکان عشایر یا تأثیر انحلال تشکیلات عشایری در اقتصاد ایران به عمل نیامد» (لمبتون، ۱۳۶۲: ۵۰۱). برخی امیراحمدی را «قصاب لرستان» نامیدند. سال ۱۳۰۷ سرلشکر طهماسبی توسط ایلات دلفان ترور شد و خشم رضاشاه را برانگیخت. جنگ‌وگریز ایلات و نیروهای دولتی تا سال ۱۳۱۲ شدت داشت و ویرانی‌های زیادی را به همراه داشت. سیاست تفرقه‌اندازی بین ایلات، در طول عملیات دولتی در لرستان اجرا می‌شد. برای نمونه باید به تلگرافی که امیراحمدی در مورد چگونگی خلع سلاح به مرکز فرستاده بود توجه کرد. در مورد تفرقه‌افکنی بین ایلات می‌گوید: با ایجاد تفرقه موفق شدم نظر ایل سگوند و حسنوند را جلب کرده و از آنها علیه بیرانوندها سود جویم. امیر لشکر می‌گوید: در حمله اخیر به بیرانوندها، بیش از ۱۵۰ نفر از افراد سگوند و حسنوند کشته شدند، بی‌آنکه یک نظامی تلف شود (بهبودی، ۱۳۸۵: ۵۶۳). دولت تفنگ و اسب‌های ایلات را به‌زور از آنها می‌گرفت به آنها داس و گاو می‌داد. از سال ۱۳۰۸ تا ۱۳۱۵ تقریباً بخش زیادی از ایلات ایران خلع سلاح شدند. دولت تلاش کرد با یکجانشین کردن ایلات و عشایر زمینه را برای کنترل کردن آنها فراهم کند.

۲.۳.۴ خدمت اجباری در ارتش: حکومت به دنبال تضعیف ایل‌ها و تقویت ارتش بود. کشانان فرزندان عشایر به ارتش یکی از راحت‌ترین راه‌ها برای تضعیف قدرت آن‌ها این کار بود. سال ۱۳۰۴ قانون اجباری، خدمت نظامی را برای همه‌ی مردان ۲۱ سال الزامی کرد و جوانان را با زندگی شهری و برخی آموزش‌های مدرن آشنا کرد. در نتیجه این سیاست تعداد سربازخانه‌ها در کرمانشاه، اهواز و همدان به نحو چشمگیری افزایش یافت. بسیاری از ایل‌ها مجبور شدند که تعدادی از فرزندان‌شان را به مدارس نظامی در شهرهایی نظیر کرمانشاه، اهواز و همدان بفرستند. بعضی از این جوانان در شهر باقی ماندند و برای خود کاری پیدا کردند. نقیب‌زاده می‌نویسد:

خدمت اجباری باعث سست کردن روابط درونی عشایر و پیوند دادن آنها با ارگان‌های دولتی، از تمام تدابیر دیگر مؤثرتر بود و هنوز هم باید به خدمت نظام، به فراتر از یک امر نظامی نگرست و در نقش آن در ادغام اجتماعی، بهای بیشتری قائل شد (نقیب‌زاده، ۱۳۷۹: ۱۱۹).

۳.۳.۴ تعویض چادرها: حکومت اقدام به پاره کردن سیاه‌چادرها و تعویض آن‌ها با برزنت یا چادر سفید کرد. لک‌ها به این عمل «داوار برآن» می‌گفتند. یکی از مصاحبه‌شوندگان می‌گوید:

زمانی که در کوهدشت بودیم ماموران حکوکنی داوارها را آتش می‌زدند. هواپیماهای در حال گشت زنی بر گه‌های را در محل چادرها می‌ریختند که محتوای آن خواهان یکجانشین شدن مردم بود (میرزا جعفر، ۱۰۰ ساله، از ایل کاکاوند).

این رفتار باعث شد اقتصاد کوچ‌نشینان به بازارهای جهانی متصل شود؛ زیرا داوار از موی بز ساخته می‌شدند و چادرهای سفید، از برزنت که از خارج وارد می‌شد.

از آنجاکه تهیه سیاه‌چادر در فصل زمستان به سبب در دسترس نبودن مواد اولیه امکان‌پذیر نبود، عشایر کوچنده به غارها و مناطقی که برای تعلیف دام مناسب نبود، پناه برده و با ازدست‌دادن تدریجی دام‌های خود، به اسکان اجباری روی آوردند (ازکیا و غفاری، ۱۳۹۶: ۲۴۹).

۴.۳.۴ تغییر لباس: تغییر لباس‌های عشایر و جایگزین کردن آن با کت‌وشلوار و کلاه پهلوی در دستور کار حکومت قرار گرفت. استارک می‌نویسد:

اینک از تهران بخشنامه‌ای صادر شده است که بایستی ظرف مدت پنج روز، مردم به لباس‌های تازه‌ای ملبس و ریش‌ها را تراشیده باشند. تهیه یک دست لباس شهری در مدت پنج روز، آن هم در این مناطق کار دشواری است و موقعی که مأموران انتظامی در این باره توضیح می‌دهند، افراد ایل بهت‌زده و ناراحت به او خیره می‌شوند (استارک، ۱۳۶۴: ۱۶).

این لباس با شیوه زیست کوچ‌نشینی هماهنگ نبود. در مراحل اولیه تهیه آن نیز دشوار بود.

مردان کت‌های کمرتنگ و سفیدرنگی که آستین درازشان از ناحیه آرنج آویزان شده بود، به تن دارند. کلاه‌هایشان نم‌دی و سفیدرنگ است؛ دولت ایران می‌خواهد طی یک سال همه لرها را ملبس به لباس‌هایی اروپایی کند و به‌جای کلاه‌هایشان، نوعی کلاه کپی آستردار و مزین به تمثال شاه متداول نماید، لذا تصور می‌کنم ارائه تصویری از آنها، پیش از تغییراتی که بر اثر نظم و ترتیب آینده به‌وجود خواهد آمد، کاری ارجمند باشد (استارک، ۱۳۶۴: ۳).

۵.۳.۴ برکناری سران ایلات: رضاشاه پس از غلبه بر ایل‌های لر و لک، بسیاری از سران آن‌ها را فریب و سرانجام اعدام کرد که می‌توان به اعدام ۱۲ نفر از ایل بیرانوند در شهر بروجرد در سال ۱۳۰۴ اشاره کرد. «برخی را به طور طولانی زندانی کرد» (میر، ۱۳۷۷: ۲۴۸). حکومت به‌جای رهبران ایلی مأموران نظامی را جایگزین کرد. این‌گونه دخالت‌ها، نظام

سیاسی - اجتماعی ایلات را دچار دگرگونی ساخت. شیخ خزغل تنها سرکرده‌ای نبود که با استقرار مجدد حکومت مرکزی در خوزستان روبه‌رو شد. موقعیت سیاسی سران قبیله‌ای دیگر تقریباً همین بود و آنها شرایط یکسانی داشتند. برای ایلات و سران ایلات بختی برای بازگشت به موقعیت سیاسی پیشین وجود نداشت (کاراندیش، ۱۳۹۷: ۴۱).

۶.۳.۴ تبعد برخی از ایلات: حکومت برای کاهش قدرت و نظارت کامل بر ایل‌هابه دنبال تلاشی کردن همبستگی آن‌ها بود؛ بنابراین، برخی از آن‌ها را از منطقه‌ای به منطقه‌ای دیگر کوچ داد. بهمن ۱۳۰۸ خورشیدی تعداد بسیاری از افراد طایفه‌های سیف‌الدین (دریکوند)، امیر، زینی‌وند، کولیوند، زیدوند، بارانی، بیرانوند و سگوند را که در دشت دهلران، کبیر کوه و لرستان زندگی می‌کردند به خراسان کوچاندند و کردهای زرین‌آباد را که به آنها شمال/توشمال؟ می‌گفتند، در لرستان جایگزین آنها کردند (حاتمی، ۱۳۸۹: ۴۱). در اواخر اسفند ۱۳۰۸ به دستور رضاشاه، بخشی از طایفه‌های لر و خان‌های دهلران و کبیر کوه را به تهران کوچاندند. خان‌ها را در تهران نگه داشتند و بقیه را به نقاطی در خراسان تبعید کردند (والی‌زاده، ۱۳۸۲: ۲۵۳).

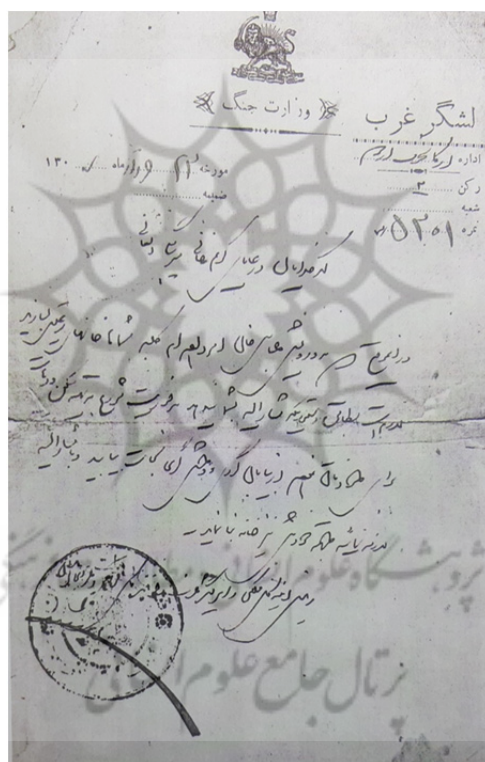
۷.۳.۴ جابه‌جایی قدرت از کوچ‌نشینان به نهادهای دولتی: دولت مرکزی برای کنترل بر کشور، برخلاف قاجارها، اقدام به تأسیس دیوان‌سالاری گسترده‌ای از قبیل پادگان‌های ارتش، دادگستری، استانداری، شهرداری، کشاورزی، بانک‌ها، راه‌وترابری، آموزش و پرورش، ثبت‌احوال، بهداری و... در استان‌ها در کل کشور کرد. با استقرار نهادهای دولتی در ایل‌ها، قدرت ایلخانان و شمال‌ها، به دولت منتقل شد. (نک: امان‌اللهی بهاروند، ۱۳۸۳: ۱۷۴-۱۷۳).

۸.۳.۴ یکجانشینی اجباری: هدف نهایی اسکان عشایر جلوگیری از کوچ و یکجانشین شدن عشایر بود. آن‌ها پس از خلع سلاح شدن، به‌زور در یکی از نقاط قلمرو کوچ یکجانشین شدند.

ابتدا مردم از طوایف گوناگون با پرداخت رشوه به مأموران حکومتی، تبدیل سیاه چادر به سفید چادر و پنهان شدن در دره‌ها و مناطق دورافتاده از اسکان امتناع کردند؛ اما کم‌کم متوجه شدند شاه جدید دست بردار نیست. چند سال بعد فشار مأموران در ییلاق زیاد شد و جلو ایل‌راه‌ها را گرفتند و چاره‌ای جز اسکان باقی نماند (باباعلی، از ایل اولاد قباد تاریخ مصاحبه ۱۳۷۰).

دولت به تمام رهبران ملی یا نمایندگان دولت دستور داد بود که افراد تحت فرمان یا نفوذ خود را، به اسکان مجبور کنند. در مسیر ایل‌رها سیم‌خاردار و دیوار بستند و ماموران را مسئول جلوگیری از این کار کردند. در سند ۱، از جانب وزارت جنگ به لشکر غرب و از آن طریق به کدخدایان دلفان، دستوری با این مضمون داده شده است:

کلیه شما خانه‌های رعیتی بسازید، لازم است مطابق دستوری که مشارالیه به شما می‌دهد به فوریت شروع به تهیه مسکن و دهات برای خودتان نموده، از بیابانگردی و وحشیگری نجات بیابید و با مشارالیه مساعدت لازم نمایید، جهت خودش نیز خانه بنا نمایید (رئیس امنیه کل مملکتی و امیر لشکر غرب، خرداد ۱۳۰۷).

سند ۱. اعلان به مردم دلفان برای اسکان از طریق لشکر غرب
(منبع: نجف‌زاده قبادی، ۱۳۹۵: ۴۰)

نظام‌نامه اسکان عشایر در سال ۱۳۱۳ در ۱۱ ماده به تصویب رسید (سند شماره ۷/۶/۲ - ۲۹۱). بر طبق ماده ۱ نظام‌نامه اسکان عشایر چادرنشینان سه دسته بودند: الف) کوچ‌نشینانی که خانه و مرتع ملکی ندارند؛ ب) ایل‌هایی که ۶ ماه سال را با خانواده خود در چادر اقامت می‌کنند، اما در مناطق گرمسیری خانه و مرتع ملکی دارند؛ ج) کسانی که در روستاها و قصبات سکونت دارند و تنها ۳ ماه از سال را نیازمند به چادر و چادرنشینی هستند. مضمون ماده ۲ این بود که بزرگان و ثروتمندان دسته اول ملزمند تا در مدتی معین با صرف دارایی خود در هر نقطه که مایل باشند، املاکی را خریداری کنند یا در املاک خالصه یا اربابی خانه بسازند و افراد را به کشاورزی ترغیب کنند. رهبران محلی دسته دوم را باید ملزم کرد که با صرف دارایی خویش و در مراتع ملکی و متصرفی طایفه خود منزل بسازند و به زراعت و امور رعیتی مشغول شوند؛ دسته سوم باید ملزم گردند که در مناطق سردسیری برای توقف سرپرستان احشام، خانه‌های ییلاقی بنا کنند.

نکته حائز اهمیت اینکه اغلب ایل‌های لک در مناطق ییلاقی یکجانشین شدند زیرا آب و هوای معتدل‌تری داشت و چشمه‌سارها و رودخانه‌های پرآب امکان زراعت را فراهم می‌کرد. دولت کمیسیون اسکان را برای تعیین محل احداث روستا تاسیس کرد. کمیسیون اسکان همراه با گروه فنی، در دشت‌های منطقه به‌ویژه پشتکوه شروع به ساختن روستا کردند که البته هزینه آن بر عهده خود افراد بود. غالباً طوایف گوناگون در تابستانگاه خود یا در مسیر کوچ در کنار چشمه‌ها اقدام به ساخت روستا کردند. حکومت بسیاری از املاک خالصه را برای اسکان در نظر گرفت. سال ۱۳۱۱ «قانون اجازه فروش املاک خالصه واقع در اطراف زهاب برای دهنشین کردن طوایف آن حدود صادر شد... این قانون در لرستانهم اجرا شد و به لرهایی که چادرنشینی را ترک و دهنشین شدند، زمین خالصه واگذار کرد» (لمبتون ۱۳۶۲: ۴۲۹-۴۲۸؛ مرکز پژوهش‌های مجلس، ۱۳۸۷). وزارت مالیه مجاز شد که املاک خالصه را جزء جزء و در اختیار عشایر تخته‌قاپوشده و کشاورزان زمین قرار دهد و به‌صورت نقدی یا اقساطی واگذار کند.

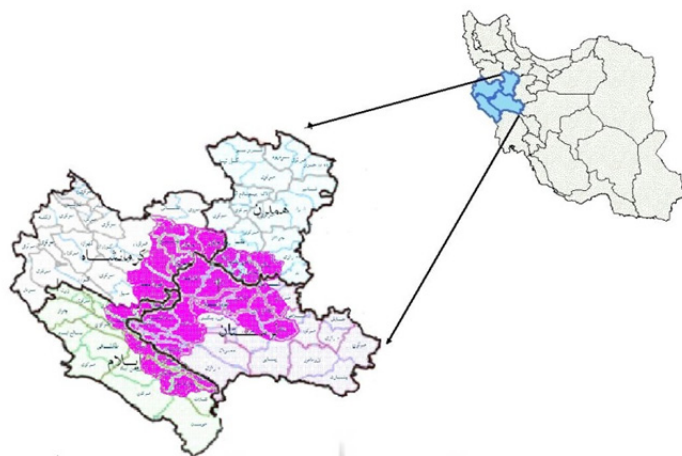
در قلمرو ایل نورعالتا پیش از سال ۱۳۱۲ تعداد ۱۷ باب ساختمان احداث شده بود؛ اما به‌مرور تا سال ۱۳۲۵ شهر نورآباد و ۴۲ روستا ساخته شد (رضائیان، ۱۴۰۲: ۵۶). مردم مهارتی در ساخت خانه نداشتند و اغلب به‌اجبار و غیراصولی، این کار را انجام داده بودند. یکی از مصاحبه‌شوندگان می‌گوید:

آشنایی با خانه‌های ساخته‌شده با دیوار گلی و سقف چوبی نداشتیم. فکر می‌کردیم که هر لحظه امکان دارد روی سرمان آوار شود. مشکل جدی پنجره و درب ورودی بود. چون پنجره تعبیه نشده بود، دود تمام خانه را می‌گرفت، چراغ نفتی نبود و باید از هیزم استفاده می‌کردیم. به‌مرور آنانی که در بیلاق یکجانشین شدند، مهارت بیشتری پیدا کردند و اقدام به ساخت پنجره کردند (زهره، ۸۱ ساله، ایل اولادقباد، تاریخ مصاحبه ۱۳۷۳).

استارکدر سال ۱۳۰۶ این خانه‌ها را محقر گزارش می‌دهد. در «اینجا [دلفان] به ابتدای آلونک‌سازی‌هایی رسیدیم که روزنامه‌های کشور ایران، تحت عنوان ساختمان‌های روستاهای ایل‌های تخته‌قاپوشده از آن یاد می‌کنند». (استارک، ۱۳۶۴: ۳۶). تا دو دهه بعد یکجانشینان مهارت و دانش ساخت خانه را فرا نگرفته بودند. آنان با نجاری، حکاکی، بنایی و گچ‌کاری آشنایی نداشتند. استارک می‌نویسد:

در این نواحی مرز مشخصی میان آبادی‌ها دیده نمی‌شود و به‌علت اینکه روستاها در جاهایی قرار گرفته‌اند که جدای از تعدادی کلبه که تحت فشار دولت به‌وسیله کدخدا ساخته شده‌اند، ساختمانی دیده نمی‌شود و در ساختمان‌ها نیز تا موقعی که نیروهای انتظامی مراقبت و محافظت می‌کنند، امکان اقامت وجود دارد. (استارک، ۱۳۶۴: ۵۱).

قلمرو لک‌ها پس از اسکان از سمت شمال به رشته کوه گرین، از سمت جنوب به کبیرکوه، از سمت مشرق به مخمل‌کوه و از سمت غرب به سفید کوه و پراو منتهی می‌شود. به‌طور کلی این قلمرو نسبت به پیرامون آن ارتفاع بیشتری دارد. گویی فلاتی کوچک است که اطراف آن جلگه‌ها و دشت‌های سیلاخور، الشتر، نهاوند، هرسین، کوه‌دشت، کنگاور، صحنه، درودفرمان، کرمانشاه و زاعه قرار دارند.

نقشه ۱. قلمرو ایل‌های لک یکجانشین شده در زاگرس میانی

منبع: جمشیدی‌ها و قلی‌پور، ۱۳۸۹: ۸۱

یافته‌های نقشه ۱ حاکی از آن است که لک در میان چهار استان لرستان، کرمانشاه، خوزستان، همدان و ایلام هستند. البته مهاجرت‌های این قوم در دوره زندیه، قاجاریه و اوایل پهلوی سبب شده که برخی ایل‌ها و طوایف این قوم در قزوین، مازندران، کرمان، خراسان شمالی و شیراز نیز سکونت کنند.

۴.۴ پیامدهای اسکان عشایر

۱.۴.۴ زوال شیوه زیست کوچ‌نشینی و جایگزین‌شدن شیوه زیست جدید: رضاشاه با اسکان اجباری کوچ‌نشینان و سرکوب آنان ضربه سنگینی به اقتصاد کوچ‌نشینی زد و این شیوه زیست را به نابودی کشاند. کوچ‌نشینی که به‌زور مجبور به اسکان شدند امکانات و تسهیلات کافی برای نگهداری از دام‌هایشان نداشتند و اغلب این دام‌ها در سرمای زمستان تلف شدند.

اسکان بدون برنامه صورت گرفت؛ حکومت ناگهان نگهبانانی جهت ممانعت از کوچ در مناطق ایلی مستقر ساخت. مردم پول، انبار و زمان کافی برای تهیه علوفه در فصل زمستان نداشتند؛ آنان تا پیش‌ازین، سکونت زمستانی در این مناطق تجربه را نکرده

بودند و نمی‌دانستند با چه آسیب‌ها و مشکلاتی به‌ویژه برای دام‌ها (مرگ‌ومیر بر اثر سرما و بیماری) مواجه خواهند شد (ناصر، ۸۵ سال، ایل ترکشوند).

با مرگ دام‌ها یا کاهش تعدادشان، کوچ‌نشینان تازه یکجانشین شده شدیداً فقیر شدند و به مشاغلی مانند هیزم‌فروشی و زغال‌فروشی روی آوردند. با اینکه دولت در برخی مناطق زمین‌های خالصه را در اختیار آنان قرارداد اما به دلیل عدم آشنایی کافی با شیوه زیست کشاورزی و مهارت‌های مرتبط با آن تا چندین دهه بعد نتوانستند به بهره‌وری لازم دست پیدا کنند.

۲.۴.۴ ناهمسویی با اسکان و بروز اشکال جدیدی از مقاومت: اسکان وحشیانه و بدون تمهیدات لازم بود. جنگ‌وگریز ۱۰ساله مردم را از حکومت ناامید کرد و به‌نوعی در مقابل اهداف آن جبهه گرفتند. کوچ‌نشینان متوجه نشدند که اسکان عشایر ممکن است فرصت‌های دیگری در یکجانشینی را برای آنان فراهم سازد. «ما متوجه نبودیم که حکومت دنبال چه چیزی است. زمین هم برای ما ارزش زیادی نداشت. نفرت از مأموران همه‌گیر بود. ما نمی‌خواستیم که خانه بسازیم» (مهرعلی، ۹۷ساله، ایل بیرانوند).

هر آن چیزی که حکومت تبلیغ می‌کرد برای آنان نکوهیده بود. اراده حکومت برای واداشتن آنان به کشاورزی ناکام ماند. از آنجاکه توان مقابله با حکومت را نداشتند به‌مرور به یک انزوای تاریخی فرورفتند. آنان مترصد بودند که با تضعیف حکومت دوباره کوچ‌نشین‌بگردند. همواره تلاش می‌کردند که در تیررس نیروهای نظامی نباشند و در نقاطی قرار گیرند که رؤیت‌پذیر نباشند. در برابر تمام مظاهر اصلاحات مقاومت کردند.

۳.۴.۴ تلاش نافرجام برای نجات کوچ‌نشینی: حکومت پهلوی دوم هم به‌مانند گذشته اراده‌ای برای اجرای سیاست اسکان نداشت. به همین دلیل پس از سقوط حکومت، بیشتر ایل‌های لکبه کوچ‌نشین‌بازگشتند. یکی از مصاحبه‌شوندگان می‌گوید:

مادام زیادی داشتیم و با رفتن شاه قبلی فرصت مناسبی به وجود آمد و به گرمسیرکویسان (بیلاق و قشلاق) رفتیم. بعضی دام نداشتند و به کشاورزی پرداختند و برخی نیز ورزیری (کارگر روزمزد) شدند (خاور، ۸۱ساله، ایل کاکاوند).

فضای به وجود آمده برای همگان یکسان نبود. بزرگ دامداران با قدرت به زندگی عشایری برگشتند. دامداران متوسط وضعیتی بینابین داشتند و علاوه بر کوچ‌نشین‌گوشه چشمی به یکجانشینی داشتند. اما دامداران کوچک در روستاها یکجانشین شدند. بازگشت به

کوچ‌نشینان مینه‌های توسعه‌نیافتگی را رقم زد؛ زیرا کوچ‌نشینان لحاظ ماهوی با توسعه در تضاد بود. این روند سبب شد مردم دوباره به سمت اقتصاد معیشتی بروند و دیرتر با توسعه کشاورزی و توسعه صنعتی آشنا شوند. این فرایند که «یکجانشینی تأخیری» نام دارد از مهم‌ترین عوامل توسعه‌نیافتگی لکستان در مقایسه با مناطق مجاور مانند کرمانشاه، بروجرد و خرم‌آباد بود. آشنایی با مزایای یکجانشینی و بهره‌مندی از مدرنیزاسیون دوره پهلوی انگیزه کوچ‌نشینان را کم کرد و در نهایت در دهه‌های ۵۰ و ۶۰ اسکان کامل اتفاق افتاد.

۴.۴.۴ توسعه ناموزون در زاگرس میانی: قلمرو ایل‌های مختلف در زاگرس میانی در عهد قاجار به لحاظ توسعه‌نیافتگی شبیه به هم بود. تنها نقطه سکونت‌گاهی متفاوت شهر کرمانشاه بود که به‌مثابه یک گره تجاری در مناسبات بین‌الملل قرار داشت (نک: قلی‌پور، ۱۴۰۰ ب). اقدامات رضاشاه سبب نابرابری منطقه‌ای شد. قلمرو ایل کلهر به دلیل املاک اختصاصی و کارخانه قند اسلام‌آباد موقعیت بهتری نسبت به دیگران پیدا کرد. شرکت نفت که تأسیسات آن در نفت‌شهر و کرمانشاه بود به این روند کمک کرد. برخی تکنولوژی‌های کشاورزی مانند تراکتور و ادوات دیگر در زمین‌های ماهیدشت، نهاوند، چمچمال، الشتر و بروجرد به کار گرفته شد و بهره‌وری محصول بالا رفت. جاده باستانی قصرشیرین - کرمانشاه - تهران چرخرو شد. همچنین در دشت‌های ماهیدشت، کرمانشاه، سیلاخور جاده‌های چرخرو و مهمی‌احداث شدند. سازمان‌های بوروکراتیک گوناگونی در کرمانشاه، خرم‌آباد و بروجرد احداث شدند. در تمام مدت لکستان بهره‌ای از مدرنیزاسیون آمرانه نداشت و شیوه تولید خود را نیز از دست داد. مواجهه حکومت چنان سرکوبگرانه بود که لک‌ها به مدت چندین دهه از روندهای مدرنیزاسیون عقب افتادند.

۵. نتیجه‌گیری

ساختار اجتماعی ایلات و قبایل کوچ‌نشین و نیمه کوچ‌نشین ساختاری سلسله‌مراتبی و مبتنی بر سازماندهی سریع بود. رابطه خویشاوندی، سرزمین و مرتع مشترک و نیز تعاون سیاسی و اداری، ایل‌ها را به نیروی اجتماعی مؤثری در تاریخ بدل کرد. در دوره پیشاسرمایه‌داری، دولت‌های مرکزی غالباً با ایل‌ها کشمکش داشتند و سران ایلات هنگام کاهش قدرت حکومت‌خودسر می‌شدند. حکومت پهلوی اول ماهیت مرکزگرای ایل‌ها را برنتابید و به‌طور جدی تصمیم به نابودی آن‌ها گرفت. افزون بر این، دلایل دیگری برای اسکان وجود داشت. برای مثال، کوچ‌نشینان دلیل ماهیت جابه‌جاشونده، امکان انباشت

سرمایه و رشد و بالندگی تمدن را ناممکن می‌ساخت و مانع بزرگی بر مسیر توسعه و گردش سرمایه بود. اسکان عشایر یکی از سیاست‌های آمرانه حکومت پهلوی اول برای هموارکردن مسیر تمرکزگرایی و پایان دادن به نظام ملوک‌الطوایفی ایل‌ها در ایران بود. اما زمینه‌ها و تمهیدات لازم برای اجرای این سیاست فراهم نشده بود و سیاستی قهری، بدون برنامه و دارای پیامدهای ناگواری بود. حمله نظامی ارتش ایران به ایل‌های لر و لک از سال ۱۳۰۲ تا ۱۳۱۲ بیانگر انتخاب بدترین و عجولانه‌ترین شیوه بود. این دو منطقه کمتر با یکجانشینی مأنوس بودند و طبیعی بود که در برابر سیاست اسکان مقاومت کنند. انتظار می‌رفت که دولت ایران از طریق واگذاری زمین و آموزش فنون و مهارت‌های کشاورزی به همراه دانش و مهارت ساختمان‌سازی در یک برنامه بلندمدت زمینه‌های تمایل به یکجانشینی را فراهم سازد. میزان مقاومت ایل‌ها در برابر سیاست اسکان یکسان نبود و برخی راحت‌تر از دیگران آن را پذیرفتند. میزان پذیرش ایل‌ها به میزان آشنایی آنان با یکجانشینی داشت. دست‌کم اتخاذ استراتژی، راهبرد و اقدامات سهل‌گیرانه‌تر در زاگرس میانی می‌توانست از شدت برخورد و ویرانی این مواجهه بکاهد و صدمات کمتری متوجه کوچ‌نشینان و دولت شود. یکی از پیامدهای اسکان عشایر در زاگرس میانی «مدرنیزاسیون ناموزون» بود.

قلمرو ایل‌های کرد و لر در معرض روندهای مدرنیزاسیون مانند جاده سازی، توسعه کشاورزی، توسعه صنعتی و تاسیس نهادهای بورکراتیک بود؛ اما سرزمین ایل‌های لک بهره‌چندانی از این روند نداشت. آنچه که نصیب سرزمین لک‌ها شد سرکوب آمرانه و نظامی بود که پیامدهای خونباری به همراه داشت. شیوه زیست کوچ‌نشینی از بین رفت و کوچ‌نشینان شدیداً فقیر شدند. دام‌های آنان تلف شدند و نتوانستند به راحتی به سمت و سوی کشاورزی بروند؛ زیرا علاقه‌ای به اینکار نداشتند و دولت برای علاقه‌مند کردن آنان کاری انجام نداده بود. توسعه کشاورزی و توسعه صنعتی انجام نگرفت و این وضعیت تاکنون پایه دار باقی مانده است. در زمینه زیر ساخت‌ها هم تا سه دهه اخیر اقدامی صورت نگرفت برای مثال جاده استراتژی کنور آباد و هرسین که محل اتصال دو شهر خرم‌آباد و کرمانشاه است در دهه ۷۰ آسفالت شد. نتیجه این توسعه نیافتگی جابه‌جایی عظیم جمعیتی از سرزمین لک‌ها به دیگر نقاط کشور به ویژه تهران، کرج، شهریار، کرمانشاه و خرم‌آباد بوده است.

کتاب‌نامه

الف: منابع فارسی

- ازکیا، مصطفی؛ غفاری، غلامرضا (۱۳۹۶)، توسعه روستایی با تأکید بر جامعه روستایی ایران، تهران: نی.
- استارک، فریا (۱۳۶۴)، سفری به دیار الموت، لرستان و ایلام، ترجمه علی محمد ساکی، تهران: علمی.
- افشار نادری، نادر (۱۳۴۷)، جمعیت و شناسنامه ایلات کهگیلویه، گروه عشایری، مؤسسه مطالعات و تحقیقات اجتماعی، گزارش شماره ۸، تهران: دانشگاه تهران.
- امان‌اللهی بهاروند، سکندر (۱۳۷۰)، قوم لر (پژوهشی درباره پیوستگی قومی و پراکندگی جغرافیایی لرها در ایران)، تهران: انتشارات آگاه.
- امان‌اللهی بهاروند، سکندر (۱۳۷۰)، کوچ نشینی در ایران. پژوهشی درباره عشایر و ایلات، تهران: انتشارات آگاه.
- امیراحمدی، احمد (۱۳۷۳)، اسناد نخستین سپهبد ایران، به کوشش سیروس سعدوندیان، تهران: مؤسسه پژوهش و مطالعات فرهنگی.
- بهبودی، هدایت (۱۳۸۵)، روزشمار تاریخ معاصر ایران، تهران: مؤسسه مطالعات و پژوهش‌های سیاسی.
- بیات، کاوه (۱۳۷۳)، عملیات لرستان: اسناد سپهبد شاه بختی ۱۳۰۳ و ۱۳۰۶ شمسی، تهران: نشر شیراز.
- حاتمی، امید علی (۱۳۸۹)، ملک دلگیر؛ خاطرات تبعید عشایر لرازلرستان به خراسان، خرم‌آباد: انتشارات شاپور خواست.
- حسنی، عطاالله (۱۴۰۲)، تبارشناسی تاریخی اتحادیه ایل شاهسون بغدادی (طایفه‌ای - فرهنگی) چاپ دوم، تهران: دانشگاه شهید بهشتی.
- رشیدیان، هدایت‌الله (۱۳۸۱)، خرم‌آباد در گذر جغرافیای انسانی، خرم‌آباد: افلاک.
- رضائیان، علی (۱۴۰۲)، صدسال زندگی، دلفان: انتشارات قریحه.
- سلطانی، محمدعلی (۱۳۷۴)، جغرافیای تاریخی و تاریخ مفصل کرمانشاهان: ایلات و طوایف کرمانشاهان، تهران: سها.
- سوداگر، محمدرضا (۱۳۵۷)، بررسی اصلاحات ارضی، تهران: پازند.
- سوداگر، محمدرضا (۱۳۶۹)، رشد روابط سرمایه‌داری در ایران (مرحله انتقالی ۱۳۰۴ - ۱۳۴۰)، تهران: پازند.
- علوی کیا، محمدعلی و رستمی گوران، محسن (۱۳۸۴)، تاریخ آموزش و پرورش نوین کرمانشاه (۱۳۳۲-۱۳۷۸ ش)، کرمانشاه: تاق بستان.
- قلی‌پور، سیاوش و قلی‌پور، محسن (۱۴۰۲)، خانه و قلمرو در ایل کاکاوند، تهران: انتشارات دانشگاه تهران.

۲۹۲ تحقیقات تاریخ اجتماعی، سال ۱۵، شماره ۱، بهار و تابستان ۱۴۰۴

کاراندیش، جواد (۱۳۹۷)، *پهلوی اول و مسئله عشایر (فارس، بختیاری، قشقایی، خمسه، عرب خوزستان و...)* (۱۲۹۱-۱۳۰۴): مطالعه‌ای در نقش سیاسی عشایر بزرگ جنوب ایران. ترجمه محمد جواهر کلام، تهران: علم.

کرونین، استفانی (۱۳۷۷)، *ارتش و حکومت پهلوی*. ترجمه غلامرضا علی بابایی، تهران: خجسته. گلستانه، محمدامین (۱۳۵۶)، *مجموعه‌التواریخ*، به کوشش مدرس رضوی، تهران: دانشگاه تهران. لمبتون، آن کاترین (۱۳۶۲)، *مالک و زارع در ایران* ترجمه منوچهر امیری، تهران: انتشارات علمی فرهنگی.

مارشال، کاترینو راسمن، کرچمن (۱۳۸۱)، *روش‌های تحقیق کیفی*. ترجمه علی پارسائیان. سید محمد اعرابی، تهران: دفتر پژوهش‌های فرهنگی.

مک داول، دیوید (۱۳۸۱)، *تاریخ معاصر کرد*، ترجمه ابراهیم یونسی، تهران: پانیزد.

نجف‌زاده قبادی، امیدعلی (۱۳۹۵)، *مردم‌شناسی قوم لک*، تهران: واژگان.

والی‌زاده معجزی، محمدرضا (۱۳۸۲)، *تاریخ لرستان روزگار پهلوی*، تهران: انتشارات حروفیه.

ب: مقالات

استوار، مجید؛ وطمانی، هرمان (۱۴۰۳)، «سیاست تخته‌قاپوی عشایر و دولت‌سازی پهلوی اول مطالعه موردی کردستان ایران ۱۳۲۰-۱۳۰۴»، *مطالعات سیاسی اجتماعی تاریخ و فرهنگ ایران*، (۲)، ۲۴۴-۲۳۱.

امان‌اللهی بهاروند، سکندر (۱۳۸۳)، «زوال کوچ‌نشینی در ایران: یک‌جانشینی ایلات و عشایر»، *فصلنامه مطالعات ملی*، ش ۱۷، ۱۵۵-۱۸۴.

پور بختیار، غفار (۱۳۸۶)، «رضاشاه و طرح اسکان اجباری عشایر بختیاری (پژوهشی مبتنی بر اسناد)»، *مسکویه*، س ۲، ش ۳۳۸-۵۳.

تنهایی، ح.؛ شبیری، اختروشیری، طهمورث (۱۳۹۷)، «اسکان عشایر و تغییر قشربندی اجتماعی در ایران عصر رضاشاه»، *فصلنامه پژوهشی جغرافیا (برنامه ریزی منطقه‌ای)*، س ۸، ش ۴، ۲۰۹-۱۹۵.

جمشیدی‌ها، غلامرضا و قلی‌پور، سیاوش (۱۳۸۹)، «مدرنیته و خودکشی زنان و دختران لک»، *بررسی مسائل اجتماعی ایران*، س ۱، ش ۱، ۷۹-۱۰.

دهقان‌نژاد، مرتضی؛ زیرا پور بابک (۱۴۰۰)، «تحلیلی بر سیاست اسکان دولت پهلوی اول در ایل قشقایی»، *فصلنامه علمی و پژوهشی تاریخ*، س ۵۷، ش ۴۹، ۳۸-۱۹.

زرگری‌نژاد، غلامحسین؛ صیدخانی، هدایت و فروزش، سینا (۱۴۰۰)، «پیامدهای فرهنگی سیاست اسکان، در زندگی ایلات و عشایر عصر پهلوی اول»، *فصلنامه علمی و پژوهشی تاریخ*، س ۱۶، ش ۶۳، ۳۹۳-۴۱۴.

اسکان عشایر و پیامدهای آن ... (سیاوش قلی‌پور و دیگران) ۲۹۳

صلاح، مهدی؛ نعمتی، محمدعلی (۱۳۹۵)، «پیامدهای طرح اسکان عشایر بر حیات اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی لرستان (۱۳۰۲ تا ۱۳۱۲ ش)»، پژوهش‌های تاریخی/ایران و اسلام، س ۱۰، ش ۱۹، ۱۴۵-۱۷۰.

علم، محمدرضا؛ مرادی، افروز (۱۳۹۷)، «تحلیل روند و نتایج سیاست اسکان عشایر در ایلات ممسنی در دوره رضاشاه»، فصلنامه علمی و پژوهشی تاریخ اسلام و ایران دانشگاه الزهراء، س ۲۹، ش ۴۱، ۷۱-۸۹.

غلامی، شهرام (۱۳۹۳)، «نظام اقتصاد جهانی و صنعتی‌سازی جایگزین واردات در دوره رضاشاه: اهداف و پیامدها»، پژوهش‌های علوم تاریخی، س ۶، ش ۱، ۸۵-۱۰۴.

غلامی، شهرام؛ قلی‌پور، سیاوش (۱۴۰۳)، «سامان سیاسی و زندگی کوچ‌نشینی در ایران: از برآمدن افشاریان تا بر افتادن قاجارها»، پژوهش‌های تاریخی، س ۱۶، ش ۲، ۱-۲۰.

قلی‌پور، سیاوش (۱۴۰۰ الف)، «کوچ‌روی در زاگرس میانی در دوره قاجار»، مطالعات جامعه‌شناختی، س ۲۸، ش ۲، ۱۵۷-۱۸۳.

قلی‌پور، سیاوش (۱۴۰۰ ب)، «ظهور و زوال بازار کرمانشاه در سده سیزدهم»، مجله جامعه‌شناسی/ایران، س ۲۲، ش ۱، ۲۸-۳.

قلی‌پور، سیاوش (۱۴۰۲)، «تبیین اشتراکات فرهنگی در زاگرس میانی»، پژوهش‌نورین در مطالعات علوم انسانی/اسلامی، س ۲، ش ۴، ۱۶۵-۱۸۷.

قلی‌پور، سیاوش (۱۳۹۶)، «سازمان‌دهی فضایی شهر کرمانشاه در دوره پهلوی اول»، پژوهش‌های انسان‌شناسان ایران، س ۷، ش ۱، ۵۱-۷۱.

مطلبی، مطلب (۱۴۰۲)، «راه و راه‌سازی (شوسه) در مناطق کردنشین: اهداف و فرایندهای شکل‌گیری (۱۳۰۴-۱۳۲۰)»، تحقیقات تاریخ/اقتصادی/ایران، س ۱۲، ش ۲، ۲۴۰-۲۵۵.

میر، ناصر (۱۳۷۷)، «خانندان میر در تبعید»، لرستان پژوهشی، ش ۳ و ۴.

نقیب‌زاده، احمد (۱۳۷۹)، «فرهنگ، سیاست و روابط بین‌الملل»، سیاست خارجی، س ۱۴، ش ۱، ۱۶۷-۱۸۶.

یاری، سیاوش؛ کرمی، شایان (۱۳۹۹)، «نقش عوامل اقتصادی در اسکان عشایر غرب ایران (۱۳۲۰-۱۳۰۰ ش)»، تحقیقات تاریخ/اقتصادی/ایران، س ۹، ش ۲، ۲۱۷-۲۳۸.

یوسفی‌فر، شهرام؛ کشاورز، محمد و مرادی خلیج، محمدمهدی (۱۳۹۸)، «فرایند اسکان شاهسون‌های دشت مغان در دوره رضاشاه»، تاریخ/ایران، س ۲، ش ۱۲، ۱۹-۱.

ج: اسناد

ساکما، شماره سند: ۲۴۰/۲۶۴۰۱

ساکما، شماره سند: ۳۷۰/۱۰۹۵۷

۲۹۴ تحقیقات تاریخ اجتماعی، سال ۱۵، شماره ۱، بهار و تابستان ۱۴۰۴

ساکما، شماره سند: ۳۷۰/۱۶۴

ساکما، شماره سند: ۲۳۰/۴۲۴۳

کتابنامه انگلیسی

Sheil, L. M., (1845), Glimpse of Life and Manners in Persia. London.

Floor, W. (2018), Agriculture in Qjar Iran. Mage Publisher.

